

PIES (831) *sb m*

e jasne.

sg N pies (241). $\diamond$ *G* psa (71). $\diamond$ *D* psu (30). $\diamond$ *A* psa (80). $\diamond$ *I* psem (25); -em (2), -em MurzNT (2), -(e)m (21). $\diamond$ *L* psie (2). $\diamond$ *V* psie (11). $\diamond$ *pl N* psi (153), psy (3); psy SeklKat, KochFr; psi : psy MurzNT (1:1). $\diamond$ *G* psów (43); -ów (6), -ow (1), -(o)w (36); -ów : -ow KochPieś (1:1). $\diamond$ *D* psóm (42), psom (1) MurzNT; -óm (4) Mącz (2), KochPs, KochPieś, -om (1) OpecŻyw, -(o)m (37). $\diamond$ *A* psy (73), ps(o)w (4); -y : -(o)w BierEz (6:1), FalZioł (2:1), Górndworz (1:1), RejZwierc (1:1). $\diamond$ *I* psy (45), psami (1) SkarŻyw. $\diamond$ *L* psiech (3). $\diamond$ *V* psi (1). $\diamond$ *du G* (cum nm) psu (1) ZapWar 1539 nr 2592. $\diamond$ *A* (cum nm) psu (1) BielSpr 39v.

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XIX w.

1. *zool. Canis familiaris L., pies domowy; ssak drapieżny z rodziny psowatych (Canidae); canis Murm, Mymer¹ BartBydg, Miech, HistAl, Vulg, Mącz, Modrz, Calep, JanStat, PolAnt, Cn (822)* : yako my szlachathny Mychal Slvszeva przyyechawszy szamowthor na ymyenye (yey) mylonovo szepsy polamal my (gwalthem) sytho moye ZapWar 1505 nr 2012, 1506 nr 2035, 1539 nr 2592; March¹ A4v; Aleć pies człowieku wierny/ Acz go bijełz wzdyc pokorny: Gdy záwołałz tedy przyidzie BierEz C4, Ev, E2v [3 r.], Fv, F2 [6 r.], G (69); OpecŻyw 55; Hydrophobia morbus est, quo morsi a canibus rabidis laborant, et aquam vitant ceu canes rabidi [...] Záyedzenye wyelkyego plá Murm 79, 40; Mymer¹ 26; TarDuch A3, A3v, B7; naprzeciwo iadowi z vkąłzenia pfa albo węža, dobrze ten łok z winem pić ciepło. FalZioł I 89a; PSow rodzaj czworaki ieft/ iedni zwierzeta lefne fiedzą j gimuią/ Drudzy ptaki telko, Drudzy bydła á trzodi bronią, á drudzy domu ftrzegą á panu pochlebuią FalZioł IV 6b; Nad infze zwierzeta pies ieft na baczniejfzi, bo telko łam miono łwoie zna y pamieťa FalZioł IV 6b; Plinius piłze, Pies ięzykiem łwe y czudze rany goij FalZioł IV 6d, +6d, *2e, *4e, I 14d, 25d (27); BielŻyw 54, 61 [3 r.], 77, 106; GlabGad C3, C5 [2 r.]; MiechGlab 29; March³ V5v, V8; WróbŻołt Xv; RejRozpr C3, Hv [2 r.]; RejKup o5v; HistAl M3; KromRozm I A4v, B; MurzNT Matth 7 arg, 7/6, s. 26 marg, Luc 16/21; MurzOrt B2v; BielKom A2v, D2v; GliczKsiąż C8v, I3, N6v [5 r.]; LubPs F [2 r.], F2 [2 r.], P5v; GroicPorz 112v, 113 [2 r.]; KrowObr 186v; RejWiz 4v, 18, 21v, 42, 45 (12); Leop Iob 30/1, Eccli 13/22, Is 66/3; OrzList e2, e2v; UstPraw Dv [4 r.]; RejFig Aa5v, Bb6 [2 r.], Bb8, Cc4 [2 r.], Ee; RejZwierz 6v, 28v, 29v, 41, 42v (15); BibRadz Tob 11/3, I 113d marg; Wilk owcy/ iáłtrząb kokofzy/ pies záiącowi/ izali przyrodzonym nieprzyiaćielem nie ieft? OrzRozm G3v, M4; áżazem ia pies żeś ná mię s kijem przylzedł. BielKron 65v; á ten dom Báworłkich Kfiążąth zwano Cátuli/ á katulus po łácinie fzczenień albo pies mlody BielKron 317; Máią teź w tey Kráinie [Permskiej] pfy wielkie co ie záprzagaia do łanek BielKron 434; Kolumbus [...] Napierwey przyptynął ná Wyłpy ktore zową Kánarye od wielkości pfów BielKron 440v, 23, 24v, 36, 67, 114 [6 r.] (40); Hybris, Pies z złayniká ogárzice albo chárćyce vrodzony. Mącz 160a; Millum vel Millus, Obróz ná pfy oftremi á kończátemi ćwiczákami nábita dla wilká chárty zá fzyyę łápáyácego. Mącz 221c; Canis pecuarius, Pies zá bydłem chodzący. Mącz 286a; Villaticus canis, Folwárkowy pies. Mącz 496c, 10c, 33c, 41c, 55b, 64d (17); Prot C4v; SienLek 3, 123, 151, 152v [3 r.], 153 [2 r.] (16); RejAp 193v; Prošł Doktor v páná Mikołáia Rádziwiłá Woiewody Trockiego/ plá dobre⁸⁰ ná záiąc Górndworz S2, L15, N, R8v [3 r.], S2, Y3; Ale teź y plá ná práwicy zá przyiaćielá nawiernieyfzego mu z łobą [ma] przywieść [!]

HistRzym 71v, 44, 48, 70v [4 r.], 98, 129; á drugi drży czekáiącz ábyś mu dał odrobin s ftołu fwego/ á ty ie woliłz dác pľom ábo inym źwirzętom *RejPos* 82v, 73v, 95, 113, 161, 162v (12); *KuczbKat* 105; káždy z nich [ze *zwierzqt*] tego fżuka w czym fie kocha. Wilk kozy/ á kozá wrzoľu/ pies záiácá/ á záiác trawy *RejZwierc* 91v, 49 [2 r.], 59v [2 r.], 61, 65v, 75 (25); kazaľ przywieśc przed oblicznośc wfzyľtkich/ dwu pľu/ á rzucić kośc miedzy nie z mięfem *BielSpr* 39v, 39v, 45 [3 r.]; *BudBib Ex* 11/7, *Tob* 11/3, *Prov* 26/17; *MycPrz I* B3; *Strum* E4v; *BudNT Matth* 7/6; *CzechRozm* 114; *PaprPan* Hh2; *ModrzBaz* 6v [2 r.], 72; *KochOdpr* B; *Oczko* 28; *KochPs* 98; *SkarŻyw* 56, 412, 429 [2 r.], 436 [7 r.], 507 (15); *StryjKron* 162, 345, 390; *KochFr* 39, 119, 129; *BielSen* 7v [2 r.]; *KochPieś* 21, 38; *KochSob* 63, 64; *KochProp* 7, 8; Canicae – Otręby, oślipka dľ pľow. *Calep* 157b; Vertagus – Pies ktori z przirodzenia z wierza wľapiwfzi do damio [!] przinofii. *Calep* 1114a, 157b, 283b, 624b; *GostGosp* 138 [2 r.]; *Phil* R2; *WujNT* 28, *Matth* 7/6, 5. 30 [2 r.], *Murm* 15/26, *Mar* 7/27 (9); *SarnStat* 621 [2 r.], 623 [3 r.], 644, 672 [4 r.], 673 [2 r.], 1266, 1310; *KmitaSpit* A3, C3v; *PowodPr* 68; *SkarKaz* 385a; *CiekPotr* 13; *CzahTr* D3 [2 r.], D3v [4 r.], D4, D4v [2 r.], Ev [3 r.] (15); *GosľCast* 60; *PaxLiz* Ev; *KlonFlis* Fv; *KlonWor* *2v, 35 [2 r.], 65; [łańcuch zielazny do psa za 6 gr *InwMieszcz* 1580 nr 228].

W porównaniach (149): Wiele ich zľudźmi mieffkáią/ ktorzy fie pľom przirownáią. *March*¹ A4; *Timus* [...] iefť morzki dziw iako pies, w morzu fie łęże/ ale fie na ziemi paľie. *FalZioľ* IV 40c, IV 7d, 7e, 9d; *Thatarzy* iako pľi głodni [...] ku Krakowowi iako mrowie przyciągnęli *MiechGlab* 34, 35; *WróbŻoľt* 58/7, 15, Xv; *RejPs* 87; *RejRozpr* D4; *RejJóz* E2, H3v; *SeklKat* I4v; Ba toż pyľmem nauczonem Trzáfnaľ iáko pyes ogonem. *RejKup* g8, k2, dd8v; *HistAl* B; *KromRozm I* K4; *MurzNT* 11; *BielKom* F6, G2; Nyewfłtydliwa żoná pľu rowna yeť/ ále wfłtydliwa páná Bogá fie boi. *GliczKsiqż* P6; *LubPs* O4v marg; *GroicPorz* 113; *KrowObr* 63; A ľam pan o trzech głowach (tj. *Lucyfer*)/ iáko pies *Brytáńki*/ *Vwiązan* ná łańcuchu on iego fťan páńľki. *RejWiz* 167v, 13v, 28v, 55, 162v, 167v (10); *RejZwierz* 118, 122v; *BibRadz Ps* 59/7, 15, *Prov* 26/11, 17, *Eccli* 26/29[30], *Is* 66/3; *OrzRozm* Q4v; *BielKron* 13v, 46, 50, 181v, 399, 441, 451v; *Esuries* insane, Láknąc yáko pies. *Mqcz* 367d; *Solertio*rem custodiam praebet anser quam canis, Geś daleko yeť ofťroźnieyľza czuynieyľza niźli pies. *Mqcz* 399b, 183b, 246d, 260a; *OrzQuin* C2v, R; y fłyzyľz częgoć dáley ktemu życzy ábyś do końcá fmierdział iáko pies przed oblicznościá iego. *RejAp* 192, 93, 114, 144v; *GórńDworz* K4, Bb3v; *RejPos* 60v, 76, 98v, 138v, 164v (8); *HistLan* E4 [2 r.]; Bo iuż on ryczerľki czľowiek nie pociąga wędzonki/ nie potrzáfła proźnego bokłagá/ nie wala fie iáko pies po thrawie *RejZwierc* 176v, 59, 65v, 83, 92, 104v [2 r.] (19); *BudBib Prov* 26/11; *MycPrz I* Cv; *PaprPan* Gg4v, Hh2; *ModrzBaz* 89; *KochPs* 85, 86; *SkarŻyw* 189, 414; *ReszPrz* 26; *WerGośc* 212, 243; *GostGosp* 162; *WujNT* 30, 689 marg; *KlonWor* 33; [po takiéy [tj. *obfitej*] wieczerzy we wnętrzu párcié, kłócié, womity, w brzuch iákoby psów kilku závářł *OczkoPrzymiot* 22]. Cf *Zwroty*, »jako pies na łańcuchu«, »szczekający jako pies«, »jako pies wściekły«, »jakoby psi wyjący«.

W charakterystycznych połączeniach: *pies biały, bojaźliwy, za bydłem chodzący, chrapliwy, chromy, chudy* (3), *czarny, dobry (na zając)* (2), *domowy, dworski, foľwarkowy, jadowity, krzykliwy, leniwy* (2), *milczący, młody* (3), *nędzny, niepościgniony, obźarliwy, obźarty* (3), *odsuczny, okrutny* (2), *ostrożny, parszywy, pirworodny, pospolity* (2), *prędkie* (3), *roczny, srogi* (3), *stary, stradny, szary, szpetny, tľusty* (3), *wielki* (8), *wieśny, wyrodny, zgnięty, zjadły, zły* (2), *żywy; psa jad* (9), *łajno, przezewisko, smycz,*

ukąszenie (19), wściekliwość, zajedzenie; ze psa urodzony (2); od psa rana (5), ukąszony (5); psom oganiający się, ognianie; łańcuch do psa, obróż na psy; goniący ze psami; psom ognać się; psy głaskać (3), (na)karmić (2), muskać, pobudzić [na kogo], wyrzucić ze sfory, zwierać (4); na psy szczuć, wołać; pies drapie [kogo], goni, gzi się, kąsa, krzyczy, obraża [kogo], uje [kogo] (11), ukąsi (a. ukusi) [kogo] (14), wyje (2), zje (a. zaję) [= ugryzie] [kogo] (6); jako czujny pies, głodny (5), jadowny (2), łaknący (2), łakomy, mocny, obżarty, śmierdzący (2), wściekły, zdechły, zgniły (2); uboższy niż pies; jako pies dutkować, kąsać, markotać, pić, skakać, smrodzić, śmierdzieć (5), walać się, warczyć (3), wołać, wrzasnąć, żyć; leżeć jako pies we młodości; służyć jako pies na łańcuchu; oganiać się [komu] jako psu; ciała psom rozdać.

Przysłowia: Kto cudzemu płu chlebá dawa żadney zapłaty nie vznawa. *March*¹ A4 [*idem March*³]; dobrze czyniąc złym podobny będziesz tym którzy cudze pły karmią. *BielŻyw* 44; *March*³ V3.

ani drażń pła który s pokojem łpącz chce. *ForCnR* D; *RejWiz* 102; łthára przypowieść: *Canem dormientem irritare noli*, to iełt/ gdy pies łpi ná łmieciu nie náłtępuy mu ná ogon by cie nie vkąłł. *RejZwierc* 146v.

RejWiz 9v; Cannes timidi vehementius latrant, Prover. Boyázływi pśi Bárziew łzczekáya/ yádowici milczkyem kałaya. *Mącz* 33c; Iáko pies milczkiem gdy kała nie łzczeka/ Thákze pochlebá by czo wyłgał czeka. *RejZwierc* 216v.

RejZwierc 80v; Kto chce psa vderzyc łatwie kiy nalesc *ActReg* 117, 173; [*WerReguła* 131].

Kiedy pies poczyna kákác/ wten czás nie może łzczekác. *March*¹ A4v [*idem March*³ V6v].

Iż pies łzczeka a wiatr niełie Rozłecić łie to po łefie *RejJóz* C7v; *RejWiz* 49; [*AktaSejmikPozn* 1590 136].

Vłłrał y piełł iuż mam dofyć Niebede go wieczéy profyc. *RejKup* h8v; Niech chłop łáie iáko chce/ wierę go órał pies. *RejZwierc* 103v.

RejPos 146v; żeby człowiek mántykę ná łie wziáwłszy chlebá żebrác/ á pły cudze drażnić mułł. *CzechRozm* 231.

RejZwierc 135v; Lepłzyc młody iák żywo/ łtáryć zá plá łtoi *WyprPl* B3v.

Vix iustus salvabitur. Trudno przedepsy kobyłá odrzecz. *ZapWar* 1513 nr 2159.

Prozno iełt plá łtárego ná powrozie więzáć/ gdy tego dla łwey woli/ niebędzie mogł łtrzymác. *March*³ V7v; [bo jako więc mówią, trudno starego psa wodzić na smyczy. *PismaPolit* 444].

zły pies łám na łie wilka z łafa wyłczeká [!] *ForCnR* D.

Bárzo tu rułyl rozumem Iako zdechly pyes ogonem. *RejKup* 2.

płi kthorzy bárzo łzczekáia/ nie máia żadney dowćipnołci obrażenia [*canes qui multum latrant nullam habent laesionis effitiam*]. *HistAl* C4.

Pyes ci płem záwłdy yełt/ ále człoweyek człoweykyem *GliczKsiąż* N6v.

nyechay pyes plá chowa á człowiek człowieká *GliczKsiąż* N7.

yáko też y po złem konyu á wylkyem psye żadnego łie pożytku nye záwýąże. *GliczKsiąż* P5v.

zły by tho pies był/ gdy widzi á ono páná łłárpáia/ á on by miltzał. *KrowObr* C4v.

Kiedy nas nie dołtánie/ iuż rołci płu trawá. *RejWiz* 22.

A wżák też y pies rychley kiedy fie sťárzeie/ Závždy fie w ogon gryzye/ závždy fpárfzywieie.
RejWiz 29.

Bá wierę ráczcie iechác byfcie chcieli do pía. *RejWiz* 73v.

Bo więc y pies vmilknie kiedy fie wyfzczeka. *RejWiz* 78.

Nieprzyaciołom nie wierz/ nigdy pfu á świni. *RejZwierz* 37.

Y psiby twego chlebá/ nie iedli zdradnego *RejZwierz* 46.

Prawie była Difzkordia miedzy pfy kość wrzuciła. *BielKron* 21v.

Y pies żywy ma nád lwá zdechłego. *BielKron* 81v.

niechał wilk á wziął pies *BielKron* 298v.

Cervus canes trahit. Proverb. Yelień pfy łowi *Mqcz* 50a.

Neutro pede satis utilis [...] ná obie nodze pies/ to yeft nie może łobie nic pomoć. *Mqcz* 511a.

á gdy tym trzem rzeczam dofyć vczynimy/ oftátek niechay pśi orzą/ iáko ono mówią *OrzQuin* Hv.
mowią o nim iż to dobry á cnotliwy człowiek/ iż ten áni pía nie draźni *RejZwierz* 115.

Vmizga fie pies gdy gdzie co zyeść czuie *RejZwierz* 216v.

pośpolicie pies ná fwyh śmieciach śmielśzy bywa *StryjKron* 442.

A iemu práwie pśi zá vchem wyią. *KochSz* C2; [Pśi mu zá vchem wyią/ prouerbium, quo
fignificamus, aliquem in anguftiis uerfari. *StatorGramm* O2v].

Wiérźcie mi/ káždy záiąc przede pfy vćieka *PudlFr* 33.

Ledwie wlas ze drzwi az psi (iako mowią) wkrupy *ActReg* 130.

A niechay go pśi ziedzą. *WyprPl* B3v.

[On Márzzałek wyfzedł bárzo śmęthny/ iákoby mu pśi obiad ziedli y gorzey *HistPonc* H2;
ŁaszczPogrom 14.]

[pyśmo yedno podumy [lege: podamy] fktorym śię nychai gryzą yako pzy około kofzci
ArgWykład 39/147.]

[Wiele pfów ná záiączą śmierć ták przyśłowie *ŁaskiSprRyc* H.]

Frazy: »ani pies ochromieje« = *nikomu nie stanie się krzywda* (1): Rzekł Pan Bog do Moizefzá/ [...] wśelkie pirworodśtwo pomrze ták człowiek iáko dobytek/ á v was áni pies ochromieie. *BielKron* 30.

»psi łeptali (a. lizali) (a. język psow łęptał) krew [czyjł], krwie [czyjej] nasyceni byli, języki we krwi maczać mieli« [o straszliwej karze, zagładzie; aluzja do bibl. 3.Reg 22/38 oraz Ps 67/24] [szyk zmienny] (7:2:1): *RejPs* 98v; *BudBib Ps* 67/24, I 308c marg; *BielKron* [84²], 85v; drudzy márnie poginęli/ ták iż pśi włáśni ich łęptáli krew ich/ á ptacy á źwirzétá po fwiátu roznośli kości y ścirwy ich. *RejPos* 264v, 72v; *RejZwierz* 10v, 43; Ták śmierć temu błazeńśtwu/ márnny koniec dáłá/ Tám krew y pśi lizáli/ Achábowę potym *HistHel* D2v.

»pies szczeka (a. zaszczeka), wyszczeka się; szczekać (a. wyszczekiwać), szczekający jako pies; psi odszczekali; psow szczekanie« [szyk zmienny] (16:1;5:1;1;2): *FalZioł* I 25d, IV 6c; *RejJóz* C7v, H6; *HistAl* C4v; *LubPs* O4v; *RejWiz* 12, 17, 41 49, 78; *RejZwierz* 119v; Gravis latratus, Wielkie pfów fzczekánie. *Mqcz* 185c; Scylla [...] Która fie (yákoźto Poetowie báją) w opocziťą skáłę obrociła/ álbo w morski dźiw fzczekáyący yako pies. *Mqcz* 376d, 33c; *SienLek* 158; *HistLan* C2v; Co pies záfzczeka to fie do okná porwie *RejZwierz* 104, 80v, 216v; *KochMon* 20; Wracią fię wieczorem/

łzczekáią iáko pies [*tumultabuntur sicut canis*]/ y krążą po mieście. *BudBib Ps* 58/7; *StryjKron* 482 [2 r.]; Elatro – wiłczekuie iako pies. *Calep* 354a; *CiekPotr* 13.

»psi [*kogo*] (*a.* ciało, *a.* ścirwy [*czyje*]) zjedzą (*a.* pojedzą), będą żrzyć (*a.* pożarli); psi najadali się ścirwow [*czyich*]« [*o straszliwej karze, zagładzie*] = *comedent* [*aliquem*] *canes Vulg*, *PolAnt* [*szyk zmienny*] (6:2;1): Pśi będą żrzyć Iezabel ná polu Iezráhel *Leop* 3.Reg 21/23, 3.Reg 21/24; *BielKron* 83v, 85v; *RejAp* 31; Czytayże [...] iákie bywały dokończenia ich [*złych żon*]/ ták iż pśi fie náiadáli ścirwow ich *RejZwierc* 33v; *BudBib* 3.Reg 14/11, 4.Reg 9/10; A co może dobrego krol vmárłemu wczynić by dobrze chciał? á częfto y bez pogrzebu pśi ie y ptacy pojedzą. *SkarŻyw* 131.

Zwoty: »brzydzić się [*kim*] jak(o) psem (*a.* psy)« [*szyk zmienny*] (2): *SkarŻyw* 487; Brzydził fię iák pfy złemi pochlebćami, Y chytrze zdrádnemi zaufznikámi. *KlonKr* Fv.

»leżec jako pies na śmieciu« (1): Nie to áby tylko miał próznuiąc leżec iáko wieprz w karmniku/ álbo pies ná łmieciu. *RejZwierc* 145.

»łgac jako pies« (3): *UstPraw* A4v; *StryjKron* 482; á odwoływáiąc [*pomówienie*] ma mówić: iż com mówił/ łgałem iáko pies [*mentitus sum, sicut canis. JanStat* 556]. *SarnStat* 238.

[»miotac się by pies na łańcuchu«: Miotáło sie pospolstwo by pies na łańcuchu. *Apolog* 64.]

»(na)łajac [*komu*] jako psu« [*szyk zmienny*] (2): *Obiurgavit illum acerbissime, Náłayał mu yáko pfu. Mącz* 178c; *RejZwierc* 75v.

»jako psa nienawidziec« (1): iáko pfa ták nienawidział fwego łtárfzego [*brata w zakonie*]/ świętego Anzelmá. *SkarŻyw* 333.

»pogrzebion być jako pies« (1): Zył iáko beftya niema/ zdechl bes potomftwá/ pogrzebion iest iáko pies *OrzRozm* C2v.

»psem poszczwac (*a.* szczwac, *a.* wyszczwac), szczwany, poszczwanie; pies w poszczwaniu« [*szyk zmienny*] (6:2;1;1): yako my szlachathny Mychal Slvszeva [...] polamal my (gwalthem) sytho moye y kmyeczy moych szczyacz pszy sayacza *ZapWar* 1505 nr 2012, 1504 nr 2018; *RejKup* Dv; *RejWiz* 131v; Gdyby kto komu pfa potáiemnie álbo gwałtem wzyął/ żwierz álbo pfa w pofzczwaniu/ Tákowy co weźmie przepádnie łtronie trzy grzywny *UstPraw* Dv; *RejZwierc* 176; Iako ná pułczy pędkami pfy łzczwana Strumięnia łzuka łáni zmordowana: Ták/ mocny Boże/ moiá duřzá licha do ciebie wzdycha [*Vulg Ps* 41]. *KochPs* 62 [*Przekład tego samego tekstu CzahTr*]; *SarnStat* 1267, 1304; *CzahTr* B2.

»rozjeść się [=rozjuszyć się] jako pies« (1): *Furiose, Szalenie/ wściekliwe. Gniewliwie/ Roziawdfzy* fie yáko pies. *Mącz* 141b.

»strzec się [*kogo*] jako psa« (2): *CzechRozm* 241v; Każe fię łtrzedz/ iáko pfow/ haeretykow. *WujNT* 688.

»jako (*a.* by) pies tyć« [*szyk zmienny*] (4): Niemyłłiz o żadney łprawie Ni o woynie ni o prawie iáko pies ná piecu tyieř *RejRozpr* E4; *RejWiz* 19; *RejZwierc* 118v; *RejZwierc* 248.

»umrzeć jako pies« (7): Wízedł powiádáią ná Papięftwo iáko Lis/ krolował iáko Lew/ y vmárł iáko pies. *KrowObr* 79v.

iron. »i psa chromego nie uzdrowić« = *nie miec żadnej mocy* (1): [*Wiara*] Turecka y pfa chromego nie vzdrowiła: heretycka ięfcze mniey: o Zydowfkiey áni pytác. *SkarKaz* 277a.

»wierny być jako ten pies; nie masz wierniejszego stworzenia jako pies; pies wierny« (1;1;1): *BielKron* 114; niemálfz wiernieyřzego y řprzrzyáźliwřzego řtworzenia ná řwiećie ćzłowieku iáko pies *BielSpr* 45; *ZawJeřt* 7.

»wyc jako pies; jakoby psi wyjący« [szyk zmienny] (2;1): *OpecŻyw* 191v; Tamże gdy niekielo ćzelnieyřzych řwycy vtracili tedy z płaczem á z krzykiem iakoby pfi wyięci odiechali daley plony bierzácž á puřtořzác. *MiechGlab* 34; Nyech řie yuź wtećž obroćą w wyeczerne cyemnořci/ A nyech wyyą yáko při trapyąc řie w áłořci *LubPs* O4v.

»ciało [czyje] psom wyrzucić (a. rozrzucić), rozdać« [szyk zmienny] (3;1): *Zyřzká* vmarř/ řeřtament vćzyniř/ [...] ćiało iego áby přom/ wilkom/ ptakom rozrzuciřli. *BielKron* 327, 83, 91; *SkarŻyw* 429.

»złorzeczyć jako psu« (1): *Insectari* aliquem maledictis, Rozzdrzeć [!] ná kogo do vřzu gębę. *Złorzeczyć* yáko přu. *Mącz* 385d.

»nie żywić i psa (namniejszego); nie został żyw i pies« = *nikogo nie pozostawić przy życiu* (3;1): *RejŻwierz* 29v; vćzyniřeř řobie ine bogi/ przeto nie będe żywiř z domu Hieroboám y přá [mingentem ad parietem *Vulg* 3.Reg 14/10]/ pobije y wygłádzę wřzytki do namnieyřzego *BielKron* 83, 67; *RejŻwierc* 261v.

Wyrażenia: »(jako a. prawie, [a. by]) pies na łańcuchu, łańcuchowy« = *catenatus ianitor* *Mącz*, *Cn* (10;1): *RejWiz* 48v; *Mącz* 41b; *RejPos* 223; *HistLan* E3v; [łakomi ludzie] řiedzą v řkrzyn řwoich iáko při ná łańcuchu/ á nie vřzywą tego áni oni/ áni potomkowie ich. *RejŻwierc* 63v; Abowiem gniew řhákiego ćzłowieká álbo oná przyczyná do gniewu ktorey on podawa/ ieřt iáko onego přá ná łańcuchu co řie tylko targa á nic vćzynić nie może. *RejŻwierc* 81, 103v, 135v [2 r.]; *SkarŻyw* 436; *LatHar* +8v; [Apolog 64].

»polny, łowny, łowczy, myřliwy pies« = *canis venaticus* *Murm*, *Mymer*¹ *BartBydg*, *Miech*, *Mącz*, *Cn*; *canis aucupatorius*, *odorisequus*, *vergatus* *Mącz*; *canis indagator* a. *inquisitor*, a. *nare sagaci*, a. *odorans ex vestigiis sagacius*, a. *odorator*, a. *praecursor*, a. *sagax*, a. *vestigator*, *dorceus*, *ichnobates*, *nebrophonus*, *theron*, *vestigia sequens* *Cn* [szyk 8:2] (4:3:1:2): *Murm* 40; *Mymer*¹ 26; *BartBydg* 167; na on ćzas [Połowcy] (iako y dzifia Tatarzy) rowni přom łowczym, pořthronne narody gabaiąc łupili. *MiechGlab* 35; *Odorisequus*, Który zá wonią ydźie/ řliedzący/ polny pies. *Mącz* 260b; *Sagax*, [...] *Czuyny*/ łowny/ ořtre powonienie máyáci/ yáko při myřliwi. *Mącz* 364a, 19d, 260a, 483c, 485c.

»(jako) pies wćiekły (a. wćiekliwy), [zapomniały]« = *rabiosus canis* *Mącz* [szyk 44:18] (62): *OpecŻyw* 191v; *Murm* 79; Też czebulá řtlucźona zwodą y zrutą: ieřth dobra naprzeciwo vćáłźeniu přá wćiekłego. *FalZioř* I 27c, řř4e, *5b, I 5b, 41a, 78a (22); Abowiem obřtąpili mie iáko při wćiekliwi ziednoćiwřly řie přeciwo mnie wřřlytkiem i złoćiami [Vulg *Ps* 22/17] *RejPs* 32; *OrzRozm* H2v; *BielKron* 250; *Mącz* 160b, 232a; Ten co go viadř pies wćiekły/ á ku řercu mu iad ćiągnie/ boi řye wody bárzo *SienLek* 151v, 52, 58, 77, 151 [3 r.], 151v [2 r.] (26); *RejPs* 103; Bo bijemyć teź y wężá/ y wilká/ y přá wćiekłego/ ále s potrzeby á nie z gniewu *RejŻwierc* 77, 81; *SkarŻyw* 119; (marg) Kálwiniřtowie o Lutheranách iáko trzymáią.(-) máią [...] wćiekłego přá złoć/ Dyabelřką pyćę *ReszPrz* 65; *SiebRozmyřl* H3v; Włáfnie iáko při wćiekli, iuřz byli wichrowie Okřeř nářz obřoczyli *CiekPotr* 63; [Tymże obyczáiem [czosnek przykřladać] ná vćáłźenię zápomniáłego přá y káždęy inřzęy beřtiiey ćzynić. (marg) Přá zápomniáłego. (-) *UrzędowHerb* 18b].

Zestawienia: »pies brytański« = *prawdopodobnie rasa psów wyhodowana na Wyspach Brytyjskich, ze względu na masywną budowę ciała używana dawniej do walk na arenie lub na wojnie; potoczne określenie dużego i silnego psa* (2): *Vzrzał huffce pod gorą [...] Sokoły rospuśczią ná konioch igrąią. Pši Brytańcy zá nimi ze dzwonki biegąią/ W pozłóciłtych obrożach rozlicznie brzákąią. RejWiz 64, 167v; [OtwinWypis 188].*

»dziki pies« = *Canis lupus L. (Rost); wilk* (1): *Wilka drugdzie dzikiem psem zową/ bowiem iemu połthawą y wyciem podobien. FalZioł IV 12a.*

Zestawienie w funkcji rzekomego tytułu chana tatarskiego: »Wielki Pies« [*błędne skojarzenie wyrazu „can” (wariant do „chan”) z łacińskim wyrazem „canis”*] (1): *zowie fie też Vlu cham iakoby nawyłfzem Czarzem, [...] (t)ego niektorzy na łatinę, Magnus canis, to iest, Wielki pies. nazwali [magnum canem dixerunt]. MiechGlab 29.*

Szereg: »wilk i (a, albo) pies; wilk ze psem« [*szyk 6:2*] (7;1): *Wilk ze psem w gáiu fie zetkał/ A wdzięcznie fie z nim przywitał BierEz Rv; GlabGad B6v, C2v, D3; BielKron 327, 355v, 465; natus ex canibus et lupis inter se mixtis. z wilká á ze plá vrodzony. Mqcz 201d.*

Przen (50) : [*heretycy*] *połtanowali/ iáko wilcy iádowici pfa owiec Bożych (ktory ie od ftádá Chrytułowego mężnie odganiał) vkąłác SkarŻyw 373, 436; LatHar 330.*

a) *Obelżywie, pogardliwie; często w funkcji wyzwiska* (47) :

α) *O ludziach* (43) : *ta niewiałta może każdego od rospaczy wyrwać fwem przykładem/ może każdego przywieść/ aby lám choc by téż był psem i wżech nágrzéfzniefzem do pana wołál zwiarą MurzNT 78v; KrowObr 104; A przed miáltem pfi/ y czárownicy/ y włfetheczeni/ y mężoboyce Leop Apoc 22/15 [przekład tego samego tekstu BibRadz, RejAp 193, WujNT], Philipp 3/2; Co zem ia iest zac łłżebnik twoy/ iżeś weyżrał ná plá zdechlęgo iákom ia iest? (marg) To mowi vkázuiąc fie być wzgárdzonem y niłkiego łtanu. (-) BibRadz 2.Reg 9/8, Apoc 22/15; o pši ze pów porodzeni/ nie dam ci wam nic/ próżno tu nádchodźicie chcęcy co wyłudzić BielKron 456v; tráfiłem ná łzaleńszego łtarego/ ktory mię przesładował łłowy mowiac/ pšie Krześcijáninie. BielKron 458, 356, 457v, 458, 460; SienLek Ttt4v; RejAp 193; Strożowie iego [Izraela] wżytcy łą ślepi [...] A (ktemu) pši obżarliwi (marg) wł. y pši chęłliwey dułze. (-)/ nie znáią náłycenia BudBib Is 56/11, 2.Reg 9/8; SkarŻyw 546; KochSz B3; Niewierny Turczyn pfy zápuścił łwoie/ Którzy zágnáli piękne łłanie twoie KochPieś 37; GrabowSet F3; WujNT Philipp 3/2, Apoc 22/15; [TerentMatKęł E7v].*

W połączeniach szeregowych (3): [*prorocy*] *do wżyłtkich niepobożnych y przewrotnych ludzi wielkiego łtanu mowili [...] iżeście [...] wilcy/ niedzwiedzie/ liłłki/ łwi drapieżni/ y rytzacy łmokowie/ pši niemi/ pfi nienáłyceni/ wieprzowie dzicy KrowObr C2v, 242.*

W charakterystycznych połączeniach: *pies bluźniwy przeciw wierze krześcijańskiej, łakomy, łotrowski, martwy, nienasycony, niewstyłliwy, ochrapiały* (2), *szalony, zdechły; psie Krześcijáninie* (3); *psi ze psow porodzeni; być psem.*

Zwroty: »mieć [*kogo*] za psa« = *nie szanować kogoś, gardzić kimś* (1): *Y kmiećie/ y inłze nieśłácheckiego łtanu łłdzi/ połpolicie śłáchtá ma zá pfy [pro canibus habentur]. ModrzBaz 89.*

»(na)zwać (a. nazywać), podziałác [*kogo*] psem« [*szyk zmienny*] (13;2): *Iełfcześ koźdemu náłáiał/ Y ktemuś ie pfy podziałá. BierEz E2v, E2v [2 r.]; Boć zajłté ledwie który człowiek może się dołkonalei*

modlić/ niź ta niewiafta/ któryi nic nieobráziło/ [...] że iei pán Chrístus [...] nietilko po przodku
fluchać niechciał/ ale téż ku iei ciężkości wielkiei płem ią nazwał *MurzNT* 78v; *RejAp* [13]v, 17,
114, 179v; Pamięta y iako takie Prorok zowie pfy niememi/ ktorzy iuz zátuczylí gárdlá swoie/ iż
tylko leżą około onego ftadká páńkiego/ á łzczekác nie mogą áni vmieią *RejPos* 123, 84v, 168v,
346, 346v; *RejZwierc* 130v; *SkarŻyw* 30.

»jako psa poczytać« (1): nie fluzfza brác chleb dziećiam/ y podawác łzczeniętam. [*Mar* 7/27]
(*marg*) To ieft/ poſtronnym á pogáńſkim narodom/ kthore oni łobie nie inak iako pfy poczytáli.
(–) *BibRadz* II 24c.

Wyrażenia: »psy bisurmańskie« = o *Turkach i Tatarach* (1): Córy łzłácheckie (żał łye mocny Boże)
Píóm Bifurmáńſkim brzydkie łcielą łoże. *KochPieś* 37.

»(prawie) pies niemy« = *canis mutus PolAnt* [szyk 9:1] (10): Błogoláwione otzy/ ktore widzą
[...] Tego łyná złofliwego y zátráconego/ PAPIEZA Rzymſkiego/ [...] tego Wieprzá dzikie⁸⁰/ Pía
niemego/ Wilká/ Niedzwiedziá/ y Smoku okrutnego *KrowObr* 242, 62v; áleś tráfił Pośle ná niemoty/
á práwie ná pfy nieme: ktore Ezáiałz ták gromi/ *Canes impudentifsimi, nefcientes latrare, nefcientes*
faturitatem [*Vulg Is* 56/11]. *OrzRozm* I2v; *RejAp* [13]v; á załz go [*fałsznego pasterza owieczek*
pańskich] Prorocy nie zową płem niemym á ochrápiáły z gárdłem zátuczonym *RejPos* 346v, 123,
168v, 346; *RejZwierc* 130v; *BudBib Is* 56/10.

[»warczący pies«: Iełcze thým Warcząnczem póm Lotrowkým pyłmo yedno podumy [*lege*:
podamy] *ArgWykład* 39/147.]

»pies wściekły« [szyk 2:1] (3): Záłkoczyłá mię wściekłych pów gromádá [*circumderunt me canes*
multi Vulg Ps 21/17]/ Obégnáłá mię niecnotliwa rádá. *KochPs* 31, 31; *OrzJan* 27.

β O szatanie (4) : *KrowObr* 242v; Sprošniku zniebá zrzucony/ co małz tu ná pułzczy czynić? pšie
nieczyłty/ precz/ precz łtáry wężu/ ná łtronę. *SkarŻyw* 571.

Wyrażenie: »pies piekielny« [szyk 1:1] (2): O beanie niecnotliwy Pšie piekielny/ łzpetny/ łżywy.
Mocniełzy Bog niź twe wrotá Ktoreć wnet złámie dołzczętá. *MWilkHist* E2; A nie wielełz to/
Lucyprze? Tá k márkotác piekielny pšie? *MWilkHist* E2v.

a. mit. *Pies o trzech głowach, z wężem zamiast ogona, strzegący bram Hadesu* (3) :

Wyrażenie: »pies Cerberus, piekielny« = *canis Cerberus HistAl* [szyk 1:1] (1:1): *HistAl* 18;
Cerberus, Piekielny pies/ mayáci trzi łby który piekła łtrzeże. *Mqcz* 48b.

Przen (1) :

Wyrażenie: »pies piekielny« (1): rozłiały łię ná łwiat Chrzełciáńſki bluznierłtwá przed tym
niełtycháne/ przeciw Bogu w Troycy iedynemu: ktorego łmieią zwác (záłłon Boże łwoie y inłze
pobożne vłzy) Cerberem płem piekielnym o trzech głowách *PowodPr* 33.

2. zool. *Phoca vitulina L., foka pospolita; ssak płetwonogi z rodziny fok (Phocidae)* (1) :

Zestawienie: »morski pies« (1): *Canis marinus, dicitur et cunicula marina eyn mer hundert Morłky*
pyełz *Murm* 92.

3. astron. *Gwiazda Syriusz z gwiazdozbioru Wielkiego Psa, teź ów gwiazdozbiór* (8) : Sirius,
Gwiazdá/ tey gwiazdy którą Caniculą álbo płem zową/ która wielmi łzkodliwą gorácość czyni. *Mqcz*
396b; TÁkieź Pies idźie zá nim [*Oryjonem*]/ z róžnych gwiazd złożony *KochPhaen* 13, 13, 14, 21; Gdy

z Pšem/ álbo Lwem/ znáki niebiefkimi Słońce fię zetrze: [...] Płomień ták frogi/ potym rośpułzczáią/
Ze wżytko niźczą *GrabowSet* C2v.

Zestawienie: »Wielki Pies« (1): Kiedy niebo łuk z wody y Strzelcá podniešie. Z niemi Lutnia/ y
Cepheus ku górze wynika/ A wielki Pies/ y Záięc/ y Orion znika. *KochPhaen* 23.

Przen: *Kanikuła, letnie upały* (1) :

Wyrażenie przyimkowe: »pod Psem upalonym« (1): Z yie Afcreus w ławie nigdy niezmorzony/
Póki winnice wdźięcznie będą świećić grony: A zboża oracz chćiwy/ pod pšem vpalonym Będzie
wálił ná kupy śiérpem wyótrzonem. *GosłCast* 9.

Synonimy: 1. *zest.* »pies brytański«: *brytan*, »dziki pies«: *wilk*; 2. »morskie cielę«; 3. *kanikuła*.

JBi